

УДК 371.134

**Зоя Сирота,
Всеволод Сирота**

СУТНІСТЬ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ВИКЛАДАННЯ ІНТЕГРОВАНІХ КУРСІВ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті розглядається інтеграція як один з провідних методологічних принципів сучасної освіти. Досліджується сутність поняття «формування готовності» та шляхи підготовки майбутніх учителів до викладання інтегрованих курсів у початковій школі. Окреслюється креативні властивості молодшого шкільного віку. Розкрито зміст, мету та завдання інтегрованих навчальних предметів «Мистецтво» та «Технічна і художня праця», їх взаємодоповнюваність і природовідповідність як для молодшого шкільного віку, так і для ефективного професійного становлення майбутніх учителів початкових класів.

Ключові слова: професійна готовність, педагогічна діяльність, інтеграція.

Глобальні процеси сучасного цивілізаційного розвитку визначають необхідність становлення нової парадигми освіти.

Суттєве оновлення освітніх систем і педагогічних технологій повинно бути пов'язане не тільки і не стільки з інформатизацією, скільки з глобальною естетизацією навчально-виховного процесу та соціально-педагогічного середовища

Серед багатьох предметів, що вивчаються в загальноосвітній школі, чи не найвищий виховний потенціал належить саме мистецтву з притаманним йому впливом на свідомість і підсвідомість особистості, на інтелектуальну та емоційну сферу, на моральне і, навіть, на фізичне здоров'я людини.

Комплексному використанню мистецтва у навчанні і вихованні були присвячені праці Р. П. Берези, О. О. Борисової, Т. В. Дябло, О. А. Комаровської, В. М. Шацької та ін.

На сучасному етапі в школі продовжує домінувати інформативна спрямованість навчання. Досі існує проблема предметного мислення вчителя. Актуальною інновацією, що має значний вплив на ефективність сприйняття учнями навчального матеріалу є інтеграція, яка сьогодні набуває статусу одного з провідних методологічних принципів освіти, ажде, за ствердженням багатьох вчених, інтегративність це якість мислення XXI-го століття.

Сучасна педагогічна наука вважає інтеграцію головним дидактичним

принципом а сучасні педагогічні дослідження проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів до організації інтегрованих уроків ще недостатньо вивчені. Тому, метою нашого дослідження є визначення шляхів підготовки майбутніх учителів до викладання інтегрованих курсів у початковій школі.

Проблема підготовки майбутніх вчителів до викладання інтегрованих курсів у початковій школі досліджувалась нами з урахуванням змін освітніх пріоритетів і вимог щодо варіативності і гнучкості вузівського навчально-виховного процесу. Вивченню й аналізу підлягали теоретичні джерела, які відображають індивідуально-творчий підхід до підготовки майбутніх вчителів.

Як вихідні положення при розробці структури готовності майбутніх вчителів до навчання учнів художній праці ми взяли результати наукових досліджень, представлених у працях Г. С. Костюка, О. М. Леонтьєва (теорія діяльності, її структура та зв'язок із свідомістю і процесом формування особистості); П. Я. Гальперіна і Н. Ф. Тализіної (роль орієнтовної основи дій в успішному оволодінні діяльністю і способах її вироблення); Н. В. Кузьміної, В. О. Сластьоніна, Д. Ф. Ніколенка (структура педагогічної діяльності і зміст професійно значущих якостей особистості вчителя); М. І. Д'яченко та Л. А. Кандилович, М. В. Козак (природа готовності як особливого психічного стану); О. Г. Мороза (вплив рівня готовності до педагогічної діяльності на успішність професійної адаптації вчителя); К. М. Дурай-Новакової (механізми готовності до професійної діяльності вчителя).

Після впровадження стандартизованого змісту освіти в практику роботи школи майбутні вчителі повинні бути готовими не тільки до вибору варіативних програм, навчальних предметів, а й до розробки власних варіантів навчально-методичних комплектів у відповідності до вимог стандартів. Особливо це стосується предметів художнього циклу, які є багатоаспектними за способами реалізації і залежать від творчої особистості вчителя.

Поняття «формування готовності до педагогічної діяльності майбутніх вчителів» розуміють по-різному: а) як результат, що характеризує готовність студентів до саморегуляції в залежності від ситуації: фізичної, розумової, моральної і т.д.; б) як здатність організувати і регулювати свою педагогічну діяльність; в) як процес, що характеризується поступовим нагромадженням і зміною стану, властивостей, якостей особистості, по мірі засвоєння нею професійного досвіду і перетворення останнього в усвідомлений інструмент дій, свого ставлення і поведінки.

Особливий інтерес для розуміння сутності готовності в досліджуваному аспекті має дослідження К. М. Дурай-Новакової [1]. Професійну готовність до педагогічної діяльності автор визначає як

систему інтегрованих змінних, які включають властивості, якості, знання і навички (досвід) особистості. У відповідності до тематики цього дослідження, показниками професійної готовності до педагогічної діяльності є: 1) зміст потреб і мотивації педагогічної діяльності, рівень знань про суть професії; 2) ступінь інтеріоризації професійно-педагогічних цінностей (ступінь усвідомлення відповідальності за результати педагогічної діяльності); 3) рівень мобілізації знань і умінь, навичок і професійно-значущих якостей особистості; 4) якість соціальних установок на педагогічну діяльність, рівень стабільності професійних інтересів.

Вимоги суспільства до сучасного вчителя передбачають індивідуально-творчий підхід до його підготовки. Саме такий підхід забезпечує, по-перше, особистісний рівень оволодіння спеціальністю, по-друге, формування творчої особистості безпосередньо у вищому навчальному закладі, розвиток її педагогічних поглядів та «технологій» професійно-педагогічної діяльності.

Знання почуттєво-інтуїтивні, здобуті самостійно, є продуктивними. Знання словесно-понятійні, репродуктивні є малоефективними для розвитку особистості. В результаті цілеспрямованого формування знань, умінь і навичок, надмірного використання при цьому завдань на запам'ятовування, блокується розвиток уяви та інтуїції, втрачається можливість для сприймання образів найближчих дій.

Зважаючи на те, що студентів навчають саме формуванню таких умінь і навичок у молодших школярів (в тому числі у музичному мистецтві, з образотворчого мистецтва та художньої праці), виникає потреба переорієнтування їх на продуктивні методи співпраці з дітьми, щоб забезпечити розвиток уяви та інтуїції і не заблокувати передчасно потяг молодших школярів до творчого розвитку.

Молодший шкільний вік визнано періодом «нижньої вікової межі креативного поля» (Д. Б. Богоявленська). Цей вік є базовим у становленні творчої особистості. В мистецтві молодших школярів більше «чуттєвості ніж розсудливості» (Л. С. Виготський). В дослідженні Л. М. Рожиної встановлено, що сприймання молодших школярів емоційне, художньо-образне, пов'язане з конкретними предметними діями. А. В. Брушлінський розглядає дитячу уяву як мислення образами, в яких відображено синтез внутрішнього стану і зовнішнього досвіду. За Ж. Піаже, молодші школярі можуть комбінувати і класифікувати реальні об'єкти, але неспроможні міркувати абстрактними поняттями. Їх мислення обмежується конкретними операціями. Н. П. Дмитракова виділяє в молодших школярів прагнення до естетичного оформлення побутових умов їх перебування. Л. Б. Богданович, Д. Б. Ельконін вважають, що і моральні почуття, і моральні норми поведінки повинні ґрунтуватися на практичній життєдіяльності, мати для дітей конкретний життєвий смисл. В. О. Сухомлинський власним практичним досвідом роботи з молодшими

школярами довів, що для них характерні естетичні і суспільно корисні цілі праці. Стійке естетичне почуття у дітей викликає яскравий колір, живописний колорит, лаконічне стилізоване зображення, ритмічне відтворення звуків, кольорів, рухів, пропорційність форм тощо. Такі засоби спонукають дітей до активної художньо-трудоваї діяльності.

Отже, як показують різні аспекти досліджуваної нами проблеми, вік молодших школярів є базовим у становленні творчої особистості.

Емоційне сприймання довкілля, художньо-образне мислення, прагнення до сенсомоторних дій – все це в повній мірі забезпечує інтегрований зміст предметів художнього циклу.

На шляху руху від теоретичного знання до практичного застосування ще існує вакуум, який заповнений такими інтегрованими дисциплінами у початковій школі як курси «Мистецтво», «Технічна і художня праця» та підготовкою майбутнього вчителя до викладання цих дисциплін.

Завдання цих курсів полягає не стільки в поновленні теоретико-методологічних знань студентів, скільки у виробленні в них професійних умінь та навичок навчання і виховання учнів.

Мета інтегрованого курсу «Мистецтво»: у процесі сприймання та інтерпретації творів мистецтва, практичної художньо-творчої діяльності формувати в учнів комплекс ключових, міжпредметних естетичних і предметних мистецьких компетентностей, який забезпечить здатність до художньо-творчої самореалізації особистості.

Зміст навчального предмету побудовано за моделлю поліцентричної інтеграції мистецьких знань, що передбачає інтегрування домінуючих змістових ліній – музичної та образотворчої, які органічно поєднуються в єдиний тематичний цикл на основі естетико-світоглядної орієнтації і збагачуються елементами хореографії, театру і кіно, які входять до мистецько-синтетичної змістової лінії [3].

Студенти оволодівали майстерністю підготовки і проведення інтегрованих уроків у реальному художньому довіллі, працюючи з молодшими школярами у ході педагогічної практики в школі.

Для нас важливо було професійно підготувати майбутніх учителів до створення різноманітних пошукових ситуацій, не обмежуючись уроками музичного мистецтва, а й здійснювати інтегративні зв'язки з суміжними художніми дисциплінами. В образотворчому мистецтві, художній праці, на уроках хореографії музично-творча діяльність дітей може виявлятися «в імпровізації пісенних мелодій, придумуванні нескладних мотивів, інсценізації пісень, складанні елементів танцю, створенні ігор-драматизацій, темброво-ритмічних супроводів».

У процесі експериментального дослідження на уроках музичного мистецтва нами використовувались методи аналізу і порівнянь художніх образів, створених засобами художньої виразності різних видів мистецтв про одне й те ж саме художнє явище. Методи аналізу і порівнянь

поступово переростали у метод «реконструювання» цілісного образу з урахуванням художнього світосприймання молодших школярів.

Студентам пропонувалося зобразити різноманітними засобами мистецької виразності одне і те ж саме явище, предмет, але за умови уособлення віку молодших школярів.

Пропонувалися теми для творчого втілення: «Пейзажна лірика у мистецтві», «Образи казкових або фантастичних героїв у творах різних видів мистецтв», «Мистецтво і біблія», «Мистецтво портрета» тощо.

Музично-творчому розвитку сприяли дидактичні ігри, а також ігри, модифіковані самими студентами. Наприклад, пропонувалось завдання «Підібрати музику до картини», в ході якого студенти з'ясовували загальну емоційну модальність творів двох видів мистецтва, визначали ідентичність художнього задуму художника і композитора. Студенти слухали два контрастні музичні твори: «Ранок» Р. Глієра, «У вечорі» Н. Сильванського. З'ясовувалося, якому музичному твору відповідала візуально представлена картина А. Куїнджі «Місячна ніч на Дніпрі». Пропонувалося художньо реконструювати образ місячного вечора і подати його в синтезі мистецтв, доступному для молодших школярів.

Інша група студентів вдавалася до візуалізації образу місячної ночі, створювала ноктюрн (нічний пейзаж) засобами образотворчого мистецтва. Вони запозичили сріблясто-зелений відтінок місячного сяйва з картини А. Куїнджі «Місячна ніч на Дніпрі» і творили на площині блискучу місячну стежку. Динаміка хвиль води і хмар у небі виражалась однаково ритмічно, викликаючи асоціації безмежності і величі простору, якими насичені небо і вода. Ця велич, відбита фарбами пробуджувала картину місячної ночі.

Ще одна група студентів творила предметно-пластичний образ місячної ночі за темою «Ясні зорі в чистих водах – твір дизайнерів природи». Через тактильні відчуття вони також проймалися музикою місячної ночі, передавали у пластиці форми лілій і зірок.

Суть експерименту полягала у використанні як активних так і інтерактивних методів ознайомлення студентів із навчальною художньою інформацією.

Необхідною якістю майбутнього вчителя технічної і художньої праці є здатність до організації колективно-розподільної форми навчальної діяльності. Для організації занять з технічної і художньої праці майбутній вчитель повинен оволодіти низкою спеціальних педагогічних засобів, а саме знаннями і вміннями необхідними для цього фаху.

Мета курсу «Технічна і художня праця» – формування конструктивно-художніх і конструктивно-технічних умінь, які включають мовленнєву, графічну і предметно-пластичну творчість учнів.

У програмі виділено п'ять розділів: «Людина і природа», «Я сам та інші люди», «Людина і знаки інформації», «Людина і техніка», «Людина і

художнє довілля» [4].

Творчість композиторів, хореографів, художників, майстрів дизайну, поетів вивчалася з використанням прийому «художньої реконструкції», адаптації до шкільних умов.

Предметно-пластичні асоціативні зв'язки з елементами музичної творчості відбувалися на заняттях з технічної і художньої праці. Наприклад, студенти навчали учнів виготовляти свистки із природних матеріалів, свищики із глини або пластиліну, ударні інструменти і створювали ритмічні шумові оркестри.

Другий прийом – це вокалізація ритмічних робочих рухів з використанням ритмічних примовок. Наприклад, розм'якшуючи глину або пластилін, розкачуючи його на підкладній дощечці учні під керівництвом студентів-практикантів примовляли в такт робочих рухів слова:

Раз, два! Раз, два!
Гончарі творять дива:
Беруть грудочки землі –
Ставлять посуд на столі.

Важливою умовою було хорове виконання ритмівок-примовок і віршованих текстів. В ході хорового декламування пропонувалось без підготовки перейти на спів, що без труднощів робили учні спільно із студентами-практикантами.

Використовувалися прийоми локалізованого мовлення в ході предметно-пластичних дій з матеріалами та інструментами. Так вокалізації підлягали віршовані теми і розділи з художньої праці.

На заняттях гуртка «Дитяча художня творчість» колективно складалась композиція з паралельними сюжетними лініями: літературною, музичною, хореографічною, колірно-графічною, предметно-пластичною.

Для студентів з домінуючим абстрактним сприйманням пропонувався синтез літературних творів і музики, для групи емоційного типу – синтез музики з образотворчим мистецтвом, для групи конкретного типу – синтез хореографії і художньої праці.

Молодші школярі виявляли бажання висловлювати свої музичні враження предметно-пластичними засобами творчості на інтегрованих заняттях з художньої праці, а також засобами кольорів і графічних ліній на інтегрованих заняттях з образотворчого мистецтва. Широта, багатогранність, різноманітність асоціативних зв'язків виявилась у вокалізації мовлення на заняттях із суміжних художніх дисциплін.

У ході педагогічної практики майбутні вчителі переконались у наявності потенційних можливостей у школі для розробки цілісного інтегративного змісту художньої творчості.

Орієнтуючись на результати психологічних досліджень В. О. Моляко [2], ми відмічаємо кілька положень, важливих для теми нашого дослідження: 1) формування готовності майбутнього вчителя

повинно спрямовуватись на професійний рівень діяльності як на певний орієнтир-еталон, наближаючи навчальні завдання до реальних педагогічних умов; 2) підготовку майбутніх вчителів до професійної діяльності слід пов'язувати з розвитком творчості, з пошуком оригінальних способів вирішення завдань, з проявами винахідливості, раціоналізаторства, з конструктивним підходом до педагогічної діяльності; 3) у процесі формування професійної готовності до викладання предметів інтегрованого цмклу необхідно враховувати домінанту професійної спрямованості студентів і вікові потреби дітей молодшого шкільного віку.

Отже, аналізуючи психолого-педагогічну, методичну літературу, у процесі проведеного нами дослідження ми враховували як актуальні проблеми суспільного розвитку, так і нові освітні пріоритети, звертаючись до тих праць, які пов'язані з інтегрованим змістом предметів «Мистецтво», «Технічна і художня праця». Зміст цих галузей освіти, на нашу думку, може бути взаємодоповнюваним і природовідповідним як для молодшого шкільного віку, так і для ефективної підготовки і ефективного професійного становлення майбутніх учителів початкових класів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дурай-Новакова К. М. Формирование профессиональной готовности к педагогической деятельности / К. М. Дурай-Новакова. – М. : Просвещение, 1983. – 356 с.
2. Моляко В. О. Психологічна готовність до творчої праці / В. О. Моляко. – К. : Рад. школа, 1989. – 48 с.
3. Масол Л. М. Методика навчання мистецтва у початковій школі : посібник для вчителів / Л. М. Масол. – Х. : Видавництво «Ранок», 2006. – 256 с.
4. Програми для середньої загальноосвітньої школи 1–4 класи. – К. : Початкова школа, 2007. – 432 с.